

Vukoman Stranjančević

teoretičar književnosti, Beograd

stranjancevic@gmail.com

Džudit Šekspir na post/jugoslovenskoj/feminističkoj/ dramskoj sceni – recenzija zbornika *Žene, drama i izvedba: između post-socijalizma i post-feminizma*

Zbornik radova *Žene, drama i izvedba: između post-socijalizma i post-feminizma*¹ nastao u okviru edicije *Teorija savremene umetnosti*, predstavlja poduhvat aktivnog teorijskog i izvedbenog promišljanja savremenog ženskog dramskog pisma. Lada Čale Feldman je urednica zbornika nastalog kao plod prethodno održane konferencije, 6. oktobra 2012. godine u Podgorici, „Žene, drama i izvedba – između ex-jugoslovenskog post-socijalizma i globalizacijskog post-feminizma“, koju je organizovala Nataša Nelević, crnogorska kritičarka, dramska spisateljica i feministička aktivistkinja.

Zbornik *Žene, drama i izvedba*, opsegom analiziranih drama i uz njih vezanih problema izvođenja, institucionalizacije i recepcije jasno artikuliše značaj delovanja savremenih dramskih spisateljica, omogućivši ovdašnjoj ženskoj dramskoj produkciji da dobije zasluženno mesto u okviru regionalne književno-teorijske misli. Autorka predgovora „Uprkos paradoksima“, Lada Čale Feldman koristi figuru Džudit Šekspir kako bi objasnila kontekst nastanka zbornika i ukazala na paradoksalnu situaciju u kojoj se (oduvek) nalazi(lo) žensko dramsko stvaralaštvo. Ono se naime, kako ova autorka tvrdi, susreće sa dvostrukim oblikom poricanja, kreativnim, koje se najbolje vidi u ‘gluvonemom’ odnosu nacionalnih književnih kanona prema modusima ženskog dramskog pisma i institucionalnom, u kome se pozorište pokazuje kao jedna od, još uvek, najkonzervativnijih mesta za ulazak umetnica u javni prostor. Nakon toga, Lada Čale Feldman daje pregled tema kojima se autorke zbornika bave, zaključivši da se i pored mogućih identitetskih, političkih i poetičkih, institucionalnih i konceptualnih nesuglasica i nedoumica u ovom zborniku o Džudit Šekspir „pjeva zajedno, ali višeglasno“².

Dubravka Đurić u tekstu koji otvara zbornik, „Drama i dramski tekstualni eksperiment u kulturi poluperiferije: Biljana Srbljanović i Maja Pelević“, pojmom

¹ Lada Čale Feldman (ur.), *Žene, drama i izvedba: Između post-socijalizma i post-feminizma*, Beograd, Orion Art, 2015.

² Ibid, 21.

poluperiferije, preuzetim iz teksta Marine Blagojević, objašnjava (šizoidne) odnose između jezgrenih i perifernih kultura, a Bahtinove stavove iznete u studiji o Rableu autorka koristi kako bi pokazala da u vremenima dominacije pučkih (pozorišnih) obrazaca, subverzivni impuls može doći i iz elitne kulture. Analizom drama Biljane Srbljanović (*Beogradska trilogija*) i Maje Pelević (*Pomorandžina kora*), Dubravka Đurić utvrđuje na koji način priklanjanje „drami mentaliteta“, u slučaju Biljane Srbaljnović, odnosno „evropskoj novoj drami“ u slučaju Maje Pelević utiče na formu i oblik drame, te na razrešenje problema kojima se obe autorke u svojim komadima bave.

Jedan drugačiji pogled na žensko dramsko pismo u Srbiji daje poljska slavistkinja Gabrijele Abrasović u tekstu, „Intimističko (raz)otkrivanje stvarnosti i korpor(e)alna perspektiva u najnovijem ženskom dramskom pismu u Srbiji“. Uzevši telo kao jedan od najpotentnijih toposa postmoderne teorije i (umetničke) prakse, Abrasović iščitava njegovo tematizovanje u dramama Milene Marković (*Brod za lutke*), Nede Radulović (*Painkillers*) i Milene Bovac (*Crvena /sex i posledice/*). Autorka pokazuje kako se u ova tri komada telo posmatra kao mesto gradnje identiteta i struktuiranja subjekta, u koji se upisuju različite kulturne i društvene prakse i zaključuje da ga autorke o kojima govori promišljaju kao prostor za (samo)osvešćenje i pobunu kroz istraživanja vlastitih, u ovom slučaju ženskih, želja i mogućnosti, stvarajući originalne komade koji otvaraju nove perspektive u umetničkom problematizovanju stvarnosti.

Anisa Avdagić u tekstu „Između ćutanja i psovke – bosanskohercegovačka ženska dramska književnost“, analizira savremenu produkciju u Bosni i Hercegovini, koja se, kako Avdagić tvrdi, zasniva na revidiranju položaja ženskog subjekta na razmeđu patrijarhalne kulture, ratne traume i savremenih emancipatorskih želja. U užu fokus tumačenja autorka uvodi pitanje traume i njene umetničke reprezentacije kao pokušaja da se ista ozbiljno promisli, osvesti, odnosno da se p(r)okaže njen sistemski karakter, a ne povremeno ekscenno pojavljivanje. U tom ključu autorka tumači drame Jasne Šamić, Elme Tatrugić, Radmile Smiljanić, Nehmire Kurpasić, Nure Bazdulj-Hubijar i Ljubice Ostojić, pokazujući na kraju rada da je na krhkim temeljima patrijarhatom destabilisanih (ženskih) svetova predočenih u ovim komadima moguće domišljanje jedne budućnosti koja će se, kako Avdagić tvrdi, zasnivati na solidarnosti, etici odgovornosti i brižnosti prema drugima.

Na sličan način o solidarnosti i etici odgovornosti pišaće i hrvatska pozorišna kritičarka Nataša Govedić u tekstu „Femiordinate ‘protupriča’ i zajedničkih akcija: pristup katastrofi“. Autorka prvi deo teksta koristi kako bi u dramama Lade Kaštelan i Mire Furlan pokazala kako se na razmeđu (ženskih) života, uklještenih između glagola hteti i morati, solidarnim zajedništvom junakinja moguće iskoračiti iz večno traumatskog i patrijarhalnog sada. Drugi deo teksta predstavlja autorkino iskustvo učestvovanja u izradi drame *Divna, divna, divna katastrofa*,³ koje ona koristi kako bi tematizovala problem reprezentacije solidarnosti i njenog uprizorenja u pozorištu te ukazala na odnos zvaničnih (pozorišnih) institucija prema pomenutom komadu,

³ Autorka je na komadu radila sa još četiri glumice-rediteljke, Selmom Banić, Deanom Gobovac, Robertom Milivoj i Ivom Nerinom Sibilom.

odnosno potrebu za njihovom radikalnom transformacijom i demokratizacijom prema različitim dramskim modusima.

Sa tim u vezi je i tekst „Savez feminističke politike i ženskog dramskog pisma: pogled iz Crne Gore“, u kome autorka eksplicitno zagovara zauzimanje feminističkog političkog stava prilikom pisanja drama, poučena, između ostalog i ličnim spisateljskim iskustvom. Ističući ćorsokak u kome se našla crnogorska ženska drama, Nelević deo problema vidi u formi u kojoj se drame najčešće izvode i mnogo važnije, u nevoljnosti pa čak i averziji autorki prema feminističkom konotiranju njihovih drama, za šta je, kako ova autorka tvrdi, odgovorna medijska reprezentacija feminizma i depolitizacija ženskog pitanja, koja se desila na crnogorskoj političko-medijskoj sceni početkom dvehiljaditih godina. Analizom drama *Žrtva Stele Mišković*, *Tri fotelje* i *Komad mesa* Nade Vukčević, *Lasice* Bojane Mijović i *Biljke za kraj* Dragane Trpković, Nelević zaključuje da odustajanjem od formulisanja problema u političkim i feminističkim terminima, odnosno priklanjanje esencijalizmu „pozitivne ženske energije“, autorke upadaju u zamke patrijarhata koje u svojim komadima pokušavaju da problematizuju.

Tekstovi, „O *Unheimlich* efektu zajednice (dramatika Žanine Mirčevske)“ Jasne Koteske i „Institucionalizacija slobenačke ženske dramatike u kontekstu postfeminizma: pitanje viktimizacije – ‘žensko pismo’ i ‘performativno pisanje’“, Nine Leskovšek, na osoben način zatvaraju ovaj heterogeni zbornik. Jasna Koteska u svom tekstu, analizirajući opus, ali i književnu sudbinu makedonske dramaturškinje, povezuje stvaranje Žane Mirčevske sa makedonskim lirskim pesništvom, pokazujući da pomoću masovne kulture i novih dramskih praksi Mirčevska u dramama *Dies Irae* i *Esperanza* uspeva polifonijski da ispita mnoge probleme vezane za reprezentaciju žene i ženskog, kao što je na primer jedan dominantnih toposa modernizma, oličenog u vezi zla i motivu fatalne žene. Sa druge strane Leskovšek kroz prizmu problema institucionalizacije ženskog dramskog pisma razmatra opuse triju dramaturškinja – Dragice Potočnjak, Žane Mirčevske i Simone Semenič. Autorka otkriva na koji način nagrađivanje ovih autorki predstavlja svojevrstu pretnju mehanizmima institucionalizacije, nakon čega detaljno ispituje topose slovenačke ženske drame, zaključivši da enigmu „Šekspirove sestre“ ne možemo sagledati rodno-separatističkim fokusom, već je moramo posmatrati kao rezultat sprege različitih institucionalnih i tekstulanih merila, kao pitanje marginalizacije, manjka refleksije i akademskog prećutkivanja umetničkih praksi koje probijaju ustaljena merila vrednovanja.

Na kraju zbornika nalaze se kratke biografije autorki tekstova, koje će svakako biti od koristi onima koji nakon čitanja zbornika požele da, zavisno od svojih afiniteta, nastave istraživanje različitih aspekata ženske regionalne drame. Raznovrsnost i raznolikost tekstova (glasova) daju jedan novi i sveži pogled na savremenu žensku dramu. Pored toga, različite teme koje su pokrenute u okviru zbornika čine ga nezaobilaznom literaturom ne samo za istraživače/ice savremene drame, već i za sve one koji se bave analizom savremenih umetničkih i teorijskih stremljenja na ovdašnjim prostorima.